

Отримано 30.10.2023р.
Голова спеціалізованої
вченої ради
ДФ 26.133.039
д.ф.н., проф. Бровко О.О.
Месер

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.039 у Київському університеті
імені Бориса Грінченка
докторові філологічних наук, професорові,
завідувачці кафедри української літератури,
компаративістики і грінченкознавства
Факультету української філології, культури
і мистецтва
Бровко Олені Олександрівні

Рецензія

Вірченко Тетяни Ігорівни, доктора філологічних наук, професора, професора кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства Факультету української філології, культури і мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка на дисертацію **Ніколаєвої Оксани Юріївни «Драматургія Олександра Ірванця у контексті поетики літературного угруповання «Бу-Ба-Бу»**, подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія

1. Актуальність дослідження. Постановка наукової проблеми в темі дисертації оприявнює лакуни сучасного літературознавства. Складність розв'язання окресленого питання полягає в тому, що дослідник може обрати різні висхідні точки зору і, ймовірно, прийти до різних результатів. Так, опертя можна знаходити в постмодерних «окулярах», що обов'язково спричинить увагу до конфлікту поколінь й бажання митців об'єднуватися в літературні угруповання, щоб увиразнити і свою унікальність, і **протест**. Саме тому Оксана Юріївна нагадує нам про бажання членів групи Бу-Ба-Бу бути «не сірими, забитими, переляканими і залежними від ласки чужинця, а строкатими, радісними, відважними і вільними» (с. 72).

Іншою вихідною точкою може стати установка митців щодо розуміння сутності стилю бубабу, стилю письма, який переростає в стиль життя, до якого спочатку треба дорости, а потім подолати. Віктор Неборак у «Замість роз'яснень у фойє: декілька уточнень з приводу написання звукосполучення [бубабу]» твердив, що «роботи – на десятиліття», тож тридцять років – достатня дистанція в часі, щоб зробити певну ревізію.

Сильною стороною третьої вихідної точки може стати особистість митця, і неповторність його індивідуального стилю – визначальні установки при аналізі поетики драматургії.

Разом із тим, вихідні точки – це крайнощі, а наука потребує виваженого, збалансованого підходу. Тому робота Оксани Юріївни Ніколаєвої на часі.

Окрім того, рецензована праця – розвідка драмознавча. За останній рік із 40 захищених дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії в Україні немає жодного дослідження на матеріалі драматургії ні світової, ні української зокрема. Оксана Ніколаєва в дисертації виконала важливе завдання – «охарактеризувала художні стратегії моделювання образів-персонажів, провідні константи творчості письменника, темпоральні виміри індивідуально-авторської картини світу» (с. 19), а значить сформулювала той поетологічний інструмент боротьби з радянським/тоталітарним. Сьогодні ми є свідками того, як Україна вже дев'ятий рік бореться з фізичним наступом тоталітарного. Драматурги, у силу розуміння своєї місії, швидко і гостро зреагували на трагічні події, а літературознавці вже приступили до студій, у яких увиразнюватимуть художні стратегії подолання травми, опису Чужого, Війни, Дому. Результати рецензованого дослідження – це внесок у майбутнє, оскільки ми матимемо матеріал для зіставних студій щодо еволюції жанрового складу, специфіки національного літературного процесу, і поетики боротьби з ворогом. Цей аспект лише посилює актуальність рецензованої праці.

2. Наукова новизна результатів дисертації. Літературознавці розглядають «Бу-Ба-Бу» в контексті творення визначальних особливостей угруповання, зокрема «фірмового стилю», побутування пострадянського постмодернізму. Ярослав Голобородько на матеріалі збірки «Лускунчик-2004» помітив «домінування Ірванця драматичного над Ірванцем поетичним» і спозиціонував митця як драматурга, що розпочинав із віршів. Актуальний висновок станом на 2006 рік, який може розв'язатися, зважаючи на опубліковані поезію, романістику й есеїстику за 2005–2017 роки. Але у 2020 році у видавництві «Люта справа» виходить збірка вибраних п'єс «Три плюс два», до якої включено «Нічию територію» та «Once upon a time in America» двотисячних років. Ірванець нагадує читачам про драматургічний посил у своїй творчості. Саме тому науково виваженим і, безперечно, новим видається рішення дисертантки обрати контекст театральності пострадянської української культури як визначальний для дослідження драматургії митця. Завдяки цьому Оксані Юрїївні вдається запропонувати жанрову класифікацію п'єс драматурга, враховуючи світовий і національний контекст, відзначати прояви постмодерністського світовідчуття: від вже відомої «постмодерністської чуттєвості» до таких констант, як «кінець історії», катастрофізм, тілесність, лабіринт. Новизну рецензованого дослідження становлять виокремлені стратегії моделювання образів-персонажів і перепрочитані сенси, які оприявнюють ціннісні постулати, що протистоять імперським ідеологемам, які декларують гармонійне поєднання свободи й вишуканості як надмети естетичної концепції «Бу-Ба-Бу».

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації. *Теоретичний внесок* авторки полягає в критеріальному уточненні українського варіанту постмодернізму шляхом вписування індивідуальної стилістики автора

в програмову стилістику угруповання в театральному контексті; уточненні меж авторських жанрових новотворів. *Практичне значення* не викликає сумнівів і полягає в тому, що результати дослідження мають бути враховані під час створення/ревізії історії української драматургії кінця ХХ – початку ХХІ століття, матеріали та висновки використані під час розроблення програм і викладання історико-літературних курсів для студентів спеціальності 035 Філологія у закладах вищої освіти.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження. Для реалізації поставлених історико-літературних завдань Оксана Юріївна послуговувалась теорією карнавалу, опрацювала низку знакових праць, присвячених питанням як теорії постмодернізму, так і побутуванню його національного варіанту. Аналізу драматургічного доробку Ірванця передувало опрацювання теорії сучасної драми, зокрема в аспекті жанрології, а також критичне прочитання літературознавчих праць, присвячених феномену «Бу-Ба-Бу» та творчості Олександра Ірванця. Застосування біографічного, порівняльно-історичного, герменевтичного, інтертекстуального методів надає результатам дослідження наукової виваженості, релевантності.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Метою роботи Оксана Ніколаєва визначила «з'ясування художньої своєрідності драматургічного доробку Ірванця в контексті постмодерністської поетики української літератури кінця ХХ – початку ХХІ століть, репрезентованої засновниками літературного угруповання «Бу-Ба-Бу», та демонстрація зреалізованості його програмних настанов поза полями прози та поезії» (с. 18). У такий спосіб дослідниця обмежила об'єкт дослідження, але розширила коло чинників, які мають бути взяті до уваги при розробці методики дослідження. Мети дисертантка досягла завдяки логічно продуманій, вивірній системі теоретико-літературних (1, 2), історико-оглядових (3) та власне літературознавчих завдань (4, 5), які передбачали роботу з доробком Ірванця на рівнях тексту і твору. Літературознавчий аналіз окремих п'єс Ірванця з урахуванням історико-літературного контексту, програмних засад угруповання, синтезовані висновки засвідчують, що дисертантка вповні опанувала навичками мікроаналізу й майстерного вміння вибудовувати зв'язки взаємопроникнень традиції і новацій на жанровому рівні.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях. Апробаційні праці Оксани Юріївни Ніколаєвої відображають основні результати дослідження, відповідають пунктам 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова КМ України № 44 від 12.01.2022 р.).

Апробацію здійснено на конференціях з широкою географією: міста Київ, Переяслав, Харків (Україна) та м. Мельбурн (Австралія).

Основний зміст дисертації висвітлено в 7 публікаціях, із них 1 – у виданні, що індексується базою даних Scopus (*Improving Communication Processes between Teachers and Students in Higher Education Institutions During the Pandemic. Journal of Curriculum and Teaching*, 2022. Видання 11. №9. Рр. 234–243), 4 – у виданнях, що входять до категорії «Б» («Слово і час», «Синопис: текст, контекст, медіа», «Закарпатські філологічні студії», «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського») та двох додаткових публікаціях.

Опубліковані статті повністю відображають положення дисертації, що виноситься на захист: увиразнено модус театральності у творчості представників літературного угруповання «Бу-Ба-Бу», оприлюднені індивідуально-авторські художні інтерпретації жанрів містерії, монодрами-антиутопії, а також презентовано концепцію персонажа у драматургії Олександра Ірванця. Апробація засвідчує персональний внесок Оксани Ніколаєвої в заявлену наукову тему. Застереження викликає публікація «*Improving Communication Processes between Teachers and Students in Higher Education Institutions During the Pandemic*», оскільки вона відображає сферу педагогічних зацікавлень дослідниці.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу. Дисертація побудована логічно, чітко й послідовно, відповідно до традицій, усталених в українському літературознавстві і з дотриманням вимог, які висуваються до робіт цього типу. У роботі наявні анотація, вступ, три розділи з висновками до них, висновки та список використаних джерел на 235 позицій, із яких 10 – відеоресурси.

У Вступі Оксана Ніколаєва обґрунтовує необхідність поетологічного вивчення драматургічного доробку Ірванця як самобутнього явища в контексті естетики «Бу-Ба-Бу» і перформативної стилістики бубабістів, визначає мету і завдання дослідження, окреслює об'єкт і предмет, називає методи, констатує обрані теоретико-методологічні основи, формулює наукову новизну, теоретичне і практичне значення. Також прописує апробацію, структуру та обсяг дисертації. Усі компоненти інформативні.

У розділі 1 «Українська драматургія кінця ХХ – початку ХХІ століть: соціокультурна й художньо-стильова ревізія та вироблення нової художньої моделі» дисертантка здійснює пошук контекстуальних рядів для вписування драматургії Ірванця (угруповання, покоління, період); пропонує критичну рецепцію наукових праць задля увиразнення продуктивних художніх стратегій української драматургії 1980-х – початку 1990-х років, зокрема функціональної ролі іронії. Окремий «мікросюжет» присвячено оновленню жанрової системи української драматургії відповідного періоду й факторам, що його спричинив, де вирішальну роль виконує актуалізації міфологічного мислення. О. Ніколаєва скептично оцінює дослідницьку оптику в тогочасних відгуках щодо п'єс

драматургів-«дев'яностників», чим неявно посилює актуальність власного дослідження. Також у межах першого розділу увиразнено необхідність і водночас неможливість жанрологічних узагальнень. Авторкою представлена палітра жанрових трансформацій кінця ХХ століття, чим підготовлений ґрунт для сприймання жанрових рішень Олександра Ірванця – драматурга.

Розділ 2 «Творчість літературного угруповання “Бу-Ба-Бу” в соціокультурному контексті постмодерністської театральності» важливий у концептуальному плані, оскільки в ньому осмислюється бубабістська театральність як джерело новаторства драматурга. Дослідниця повільно вибудовує власну думку, щоб на кожному етапі міркувань бути максимально переконливою: спочатку Оксана Ніколаєва визначається з існуванням української версії постмодернізму, що зумовлює необхідність «конкретизувати характер “стосунків” цього творчого угруповання з літературною традицією, дискурсом соцреалізму й тими тенденціями, які приходять на зміну епосі постмодернізму у світовому й національному культурному просторі» (с. 66). Характеристиці прикметних ознак художньої стратегії групи «Бу-Ба-Бу» (пародійність, карнавалізація, театралізація, видовищна епатажність, мовна гра, орієнтація на перформанс та масову культуру) передують теоретичне обґрунтування меж поняття «карнавальний постмодернізм». Театральність репрезентовано конкретними прикладами у творчій практиці «Бу-Ба-Бу».

У розділі 3 «Жанрологічна своєрідність драматургії О. Ірванця» завдяки грамотно проведеному аналізу увиразнюються жанрові маркери найбільш репрезентативного жанрового утворення – монодрами-антиутопії (сповідальність, притчевість, саморефлексія й самоідентифікація). Інші п'єси О. Ірванця засвідчують мікс різних жанрових ознак («Електричка на Великдень») або пародію на популярний радянський жанр – драма-засідання («Прямий ефір»).

У 4 розділі «Своєрідність художньої картини світу О. Ірванця-драматурга: “постмодерністська чуттєвість” і ментальні світоглядні основи» викристалізована авторська концепція драматургічного персонажа. Вона повною мірою ілюструє «дух доби», увиразнюючи зумовленість світоглядних цінностей, характеру, поведінки особистості від масової культури. Парадоксально, але вдається їй відобразити і максимальний стан гармонії, який досягається вивільненням справжньої сутності. Найкраща ілюстрація, на мій погляд, слова Новонародженого із імпровізованої п'єси, наведеної В. Небораком у «Введенні в Бу-Ба-Бу»: «Слухняна і свавільна. Добродійна і злочинна. Може пестити і душити. Може колупатися в носі і рахувати зорі. Має п'ять пальців для завоювання Всесвіту!» Авторка дисертації висловлює переконання, що впливовість художньої картини світу забезпечується завдяки катастрофічному дискурсу, оскільки саме він оголює проблематику, тісно пов'язану з подальшою долею українства.

У висновках послідовно презентовано умовиводи щодо кожного поставленого завдання, зокрема у творчості митців промарковані прикметні ознаки світового постмодернізму та його української версії; проілюстровано як карнавалізація слугувала розвінчанню тоталітарних міфів; увиразнено механізм жанрових трансформацій: взаємодія літературної традиції і жанрово-стильових новацій і, як наслідок, функціонування монодрами-антиутопії, драми-містерії й драми-засідання в доробку Олександра Ірванця. Оксана Ніколаєва доводить, що поетологічні рішення угруповання «Бу-Ба-Бу» сприяють тому, що драматург дієво віднаходить шляхи для формування ідентичності особистості.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Положення, винесені на захист є самостійними, оригінальними, науково виваженими та перевіреними. Аналіз тексту дисертації дає всі підстави стверджувати, що здобувачкою дотримані вимоги академічної доброчесності в повному обсязі. Фактів наявності текстових запозичень і порушень принципів академічної доброчесності не встановлено.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Жанр захисту вимагає публічної дискусії, тож пропоную кілька дискусійних міркувань.

9.1. У назву дисертації винесено поняття «поетика», яке в сучасному літературознавстві залишається багатозначним, тож доцільно було б у Вступі зауважити, на яких методологічних засадах перебуває дослідниця в дефініюванні цього терміну. Також це увиразнило б дослідницьку увагу до жанрових рішень драматурга.

9.2. У дослідженні невиправдано мало уваги приділено п'єсам «Нічия територія» та «Once upon a time in America». Попри справедливі зауваження щодо території української ідентичності, поетики карнавалізації, заміни психологічно вмотивованих дійових осіб на маски, ролі абсурдизації, не вистачає дослідницької уваги поколіннєвій ідентичності дійових осіб, актуалізації концепту «Україна», тлумаченню архетипу трікстера, інтерпретації аксіологічної системи координат. Як результат – була б увиразнена рецепція п'єс у різних часових вимірах: часі створення п'єс і подій сьогодення.

9.3. Імпровізована п'єса в «хронописі кінця тисячоліття» «Введення у Бу-Ба-Бу» Віктора Неборака закінчується тим, що Прокуратор, Патріарх і Підскарбій відлітають. Кузина це називає Чудом. Власне, видається, що це й є те подолання БУБАБУ, про яке говорив Віктор Неборак. Це підштовхує до міркувань про еволюцію поетики бубабу в п'єсах Олександра Ірванця. Чи спостерігається така еволюція, зокрема в п'єсах, написаних у двотисячних?

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Текст дисертації та рівень її апробації засвідчують, що Оксана Юрїївна Ніколаєва має сформовану здатність генерувати нові наукові ідеї, застосовувати літературознавчу

методологію, володіє науковими концепціями, здатна надавати їм критичну об'єктивну оцінку, вправно оперує літературознавчою термінологією, здатна аналізувати літературні явища в контексті, виокремлюючи як традиційні ознаки, так і новаторські риси. Отже, за час навчання здобутий рівень знань, умінь, навичок і компетентностей можна оцінити як високий.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам.

Рецензована дисертація «Драматургія Олександра Ірванця у контексті поетики літературного угруповання «Бу-Ба-Бу» відповідає вимогам п. 6–9 Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.22 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 р. № 155/30023, а її авторка Оксана Юріївна Ніколаєва заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальності 035 Філологія.

Рецензент:

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури,
компаративістики і гринченкознавства
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Київського університету імені Бориса Грінченка

Tetyana Virchenko
Тетяна Вірченко

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554
ВЛАСНОРУЧНИЙ ПІДПИС
Т. Вірченко
(ПІБ)
м.п. Вк
Н. Мисиренко ЗАСВІДЧУЮ